

Лайчук А. М.,
аспірант кафедри педагогіки
Житомирського державного університету імені Івана Франка

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ-ТРЕНЕРІВ ДО ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ СПОРТИВНОЇ ШКОЛИ

На основі аналізу літературних джерел вивчено досвід учених в області фізичної культури і спорту, особливості діяльності педагогів-тренерів щодо розвитку фізичних і морально-вольових якостей учнів під час уроків фізичного виховання. Визначена сутність виховання морально-вольових якостей у школярів у процесі занять у спортивній школі як цілеспрямований педагогічний процес забезпечення сприятливих умов для розвитку фізичних і психічних якостей учнів, що відображають їх здатність долати внутрішні та зовнішні перешкоди, готовність доводити почату справу до кінця, досягати високого результату.

Ключові слова: педагог-тренер, воля, мораль, моральність, рішучість, цілеспрямованість, морально-вольові якості, формування морально-вольових якостей, спортивна школа.

На основе анализа литературных источников изучен опыт ученых в области физической культуры и спорта, особенности деятельности педагогов-тренеров относительно развития физических и морально-волевых качеств во время уроков физического воспитания. Определена сущность воспитания морально-волевых качеств у школьников в процессе занятий в спортивной школе как целенаправленный педагогический процесс обеспечения благоприятных условий для развития физических и психических качеств учеников, которые отражают их способность преодолевать внутренние и внешние препятствия, готовность доводить начатое дело до конца, достигать высокого результата.

Ключевые слова: педагог-тренер, воля, мораль, нравственность, решительность, целеустремленность, морально-волевые качества, формирование морально-волевых качеств, спортивная школа.

On the basis of the analysis of literary sources, the experience of scientists in the field of physical culture and sports, the features of the development of physical and moral-volitional qualities during physical education lessons are explored. The essence of education of moral and strong-willed qualities of schoolchildren in the process of engaging in a sports school as a purposeful pedagogical process of providing favourable conditions for the development of physical and mental qualities of pupils that discourage their ability to overcome internal and external obstacles, readiness to carry out the work to the end, achieve a high result. Today, physical education in a sports school should provide favourable conditions for the

development of physical abilities, moral and will qualities of the student. Increasing the effectiveness of the system of physical education becomes a prerequisite and an important component of humanitarian education, the formation of physical and moral health among students, the improvement of physical and psychological readiness for active life and activity, especially for life in the modern conditions of our society.

Keywords: *will, moral, morality, decision, purposefulness. moral-willed qualities, the formation of moral and strong-willed qualities, sports school.*

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Однією з актуальних проблем сьогодення є підготовка педагогів-тренерів до розвитку і формування творчої та всебічно розвиненої особистості молодшої людини. Гармонійний розвиток сприяє активній участі особистості у різних видах діяльності – професійній, громадській, спортивній, інтелектуальній, творчій та інших.

Педагоги-тренери реалізують концептуальні засади практичної реалізації оздоровчого впливу фізичної культури, відображені у державних документах: Законах України "Про освіту" (2017 р.), "Про вищу освіту" (2014 р.), Концепції Загальнодержавної програми "Здоров'я 2020: український вимір" (2011 р.), "Про фізичну культуру і спорт" (2003 р.), Цільовій комплексній програмі "Фізичне виховання – здоров'я нації" (1998 р.), Національній рамці кваліфікацій (2011 р.). Це сприяє активізації процесу пошуку ефективних механізмів підготовки педагогічних кадрів, у тому числі й для закладів оздоровлення та відпочинку.

Мета дослідження – розглянути особливості підготовки майбутніх педагогів-тренерів до розвитку морально-вольових якостей у процесі занять фізичною культурою та спортом.

Майбутні педагоги-тренери мають усвідомити, що фізична культура є важливим засобом підвищення соціальної й трудової активності людей, задоволення їх моральних та естетичних запитів, життєво важливої потреби взаємного спілкування. Сама мета гармонійного розвитку особистості є результатом історії процесу становлення людства. Але умови для її реалізації особистість одержує лише на певному етапі історичного розвитку. Всебічний розвиток людині необхідний для повноцінного розвитку особистості в напрямках її діяльності. Але для цього педагогу слід розвинути цілісну структуру особистості. Однією з умов всебічного розвитку особистості є його фізична підготовленість, як результат фізичного виховання, заняття спортом. Діяльність педагога-тренера спрямована на формування особистості, яка поєднує духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість. Такий підхід відображається у програмі виховання молоді у сучасному суспільстві. Завдяки цьому в підростаючого покоління під керівництвом педагога формуються загальнолюдські цінності, патріотизм, внутрішня культура особистості, її високі моральні якості, здоровий спосіб життя.

Майбутні педагоги усвідомлюють роль фізкультурно-спортивної діяльності людини, яка має значний духовний потенціал. Ще П'єр де Кубертен наголошував про те, що головна сила і досягнення спорту в тому, що він є школою морального благородства та чистоти, фізичної витривалості та енергії. У спорті особливо чітко відображаються всі людські якості: характер, ставлення до справи, воля, порядність, чесність.

Це саме той вид діяльності, в якому формуються морально-вольові якості людини. Разом з тим, потребують подальшого дослідження проблеми підготовки педагогів до формування морально-вольових якостей в учнів під час занять у спортивній школі з урахуванням нових соціально-економічних умов та змін в оточуючому середовищі.

Педагогам необхідно глибоко осмислити одне з найважливіших завдань, яке повинне вирішуватися на заняттях із фізичного виховання і спорту, що сприяють розвитку моральних рис учнів, оскільки фізична культура й спорт оперують значним обсягом засобів морально-етичного впливу на духовний світ людини. Нині активізувалось значення морального виховання особистості. Тому майбутні педагоги мають усвідомити значення таких важливих категорій морального виховання, як "моральні цінності", "моральна культура", "моральна потреба".

Мораль – це система норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства. Через систему орієнтацій, норм, заборон, оцінок, ідеалів мораль регулює поведінку людей. Вона дає змогу встановити зв'язок учинку й усієї поведінки людини із загальноприйнятою системою цінностей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженнями щодо змін індивідуальних особливостей особистості під впливом фізичної культури, зокрема вольових якостей, займалися багато науковців-фахівців, зокрема А. Артюшенко, Б.Смирнов, Г.Гагаєва, А.Висоцький, В.Платонов, А.Пуні, А.Романов, Р.Шайхтдінов, Є.Щербаков та ін.

Майбутні педагоги-тренери у поглядах психологів та педагогів простежують істотні розбіжності щодо методології, класифікації та змісту формування вольових якостей. Так у психолого-педагогічних і методичних дослідженнях А. Артюшенка представлено рекомендації фахівців, що спрямовані на виховання вольових якостей, які стосуються в основному, спортивної діяльності й не охоплюють вікових періодів. У зв'язку з цим на уроках фізичної культури навчання рухам, функціональне навантаження недостатньо узгоджуються з вирішенням виховних завдань [1].

Дослідження Л. Головіна, Ю. Копилова свідчать про низький рівень сформованості основних особистісних показників дітей і підлітків загальноосвітніх шкіл, від яких залежить ефективність фізичного виховання учнів [6].

Майбутнім педагогам слід звернути увагу на дослідження М. Шиловой та Ю. Шевчук, які визначають засобом формування моральних та вольових рис характеру учнів тільки спортивну діяльність, за умови виховання

морально-вольових якостей та саморегуляції, фізичного розвитку і фізичних досягнень [16].

Наступною проблемою формування вольових якостей засобами фізичної культури для майбутніх педагогів постає тенденція зниження в сучасних умовах інтересу до фізичної культури та до регулярних занять фізичними вправами.

Результати досліджень К. Кардялис свідчать про недостатній рівень знань щодо галузі фізичної культури і спорту в учнів шкільного віку. При цьому, як свідчать наукові розвідки, підвищення рівня знань про фізичну культуру довели їх позитивний вплив на пізнавальний компонент ставлення до фізичної активності [17].

У процесі фахової підготовки майбутні педагоги усвідомлюють, що формування інтересу учнів до занять фізичними вправами передбачає створення умов для зростання пізнавального інтересу, розвитку позитивного ставлення до предмета і до діяльності та її організації. Останнє активізує розвиток пізнавальних ресурсів вихованців.

За результатами емпіричних досліджень І. Дрозд, А. Beighle, С.Р. Sherman доведено, що формування емоційно-позитивного ставлення учнів до занять фізичною культурою і спортом залежить від педагога, який повинен допомогти кожній дитині повірити у власні сили, прогнозувати свій рух уперед [6].

Майбутнім педагогам слід урахувати результати досліджень В. Ігонтова, М. Новікова, які підкреслюють, що систематичні заняття фізичними вправами сприяють розкриттю потенційних можливостей людини, формуванню таких якостей, як упевненість у собі, рішучість, сміливість, бажання і реальна можливість перебороти труднощі, а також розвивати фізичні якості [6]. Спостереження Л. Кожевникової показали, що мотиви, інтереси, мета занять фізичною культурою залежать від шкільних, родинних умов, організації практичної та пропагандистської роботи в цьому напрямі [4]. Л. Іванченко зазначає: формування домінуючих мотивів є могутнім чинником, що стимулює систематичну інтегральну фізичну й психічну діяльність учнів у галузі фізичної культури і спорту [3]. За даними досліджень Л. Прокопової, ставлення особистості до фізкультурно-оздоровчої діяльності незначно впливає на оцінки мотивів, а, отже, і на структуру мотивації в цілому [5]. На ці висновки слід звертати особливу увагу педагогам-тренерам.

Таким чином, численні дослідження науковців доводять необхідність процесу формування вольових якостей школярів різного віку на уроках фізкультури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для майбутніх педагогів-тренерів важливо усвідомити, що морально-вольові якості людини не є вродженими, вони формуються і розвиваються у процесі життєдіяльності. У теоріях щодо формування морально-вольових якостей особистості важливим

чинником постає поєднання вольових дій із суспільно прийнятою ідеологією, світоглядом, мораллю, традиціями.

Педагоги-тренери осмислюють специфіку формування вольових якостей у школярів, а також поняття "волі". Різні позиції науковців представлено у численних працях таких філософів, психологів педагогів, як В. Вундт, Н. Ах, І. Гербарт, К. Еренфельс, Е. Мейман. Аналіз наукових джерел дає змогу виявити його сутність як здатність людини діяти у напрямі свідомо поставленої мети, долаючи за таких умов внутрішні й зовнішні перешкоди. Отже, поняття „воля” розглядається як психічна діяльність людини, яка виявляється у свідомих та цілеспрямованих діях, боротьбі мотивів, їх виборі, що передує вольовій дії. Майбутні педагоги-тренери виокремлюють специфічні ознаки вольових дій: усвідомленість, цілеспрямованість, подолання перешкод, ініціація дій, наявність вольового зусилля.

Саме заняття вправами на уроках фізичної культури, подолання труднощів фізичних навантажень, інші вольові напруження в першу чергу асоціюються з заняттями спортом та фізичним удосконаленням. Забезпечення духовного розвитку особистості за допомогою педагогів через заняття фізкультурно-спортивною діяльністю набуває великого соціального значення. При характеристиці особистості учня педагогам варто, в першу чергу, мати на увазі зрілість його свідомості, стійкість характеру, високі моральні якості. Безумовно, сам змагальний характер спортивної боротьби часто створює "сприятливі" умови для прояву таких індивідуальних рис особистості, як прагнення до рекорду, до перемоги в змаганнях заради особистого успіху і пов'язаних з ним матеріальних благ. У таких учнів на першому місці постають індивідуальні інтереси, що нерідко пов'язані з прагненням досягти перемоги будь-якими, в тому числі неспортивними, засобами. Це протиріччя є інколи джерелом внутрішніх конфліктних ситуацій, яке породжує боротьбу між суспільними та особистими мотивами спортивної діяльності.

Процес морального виховання учнів під керівництвом тренера на заняттях з фізичного виховання та спорту полягає в закономірному оволодінні ними відповідними знаннями в навчально-виховному процесі, умінні бачити моральну основу в змісті дисципліни й спортивних заходів, систематизувати ці знання та перетворити їх у переконання. Заняття фізичною культурою й спортом здійснюють неоціненний вплив на людину, оскільки охоплюють не тільки її фізичну сферу, а й душевну та духовну – тобто тіло, душу й дух.

У результаті дослідження майбутні тренери виявляють, що деякі учні, які беруть участь у змаганнях, ставлять перед собою мету досягнути позитивного результату для підняття свого престижу, підвищення власної значущості, інші – ідентифікують себе, виходячи з тих цінностей, які переживають у колективі. У зв'язку з цим та з метою виховання вольових якостей науковці рекомендують до програми занять з фізичного виховання

включати завдання з додатковими ускладненими вправами. Учені вважають, що спортивне змагання є найкращим природним стимулом для прояву граничних зусиль: при м'язовій напрузі, при напруженні уваги, при виконанні дій в умовах стомлення, спрямованих на дотримання режиму, на подолання страху й невпевненості.

Майбутні педагоги виявляють, що у процесі вдосконалення фізичні здібності обов'язково активізуються, стимулюються та розвиваються вольові риси особистості. Без цього немислима реалізація жодного завдання на шляху до фізичної досконалості. Серед вольових рис, які найбільше піддаються впливу в процесі фізичного виховання, можна виділити такі: цілеспрямованість (підпорядкування всіх сил для досягнення бажаного результату); наполегливість (у подоланні труднощів); терпимість, витримка (здатність регулювати власні почуття й настрої); рішучість і сміливість (здатність швидко приймати рішення та діяти всупереч небезпеці); ініціативність (долання труднощів нестандартними засобами й методами).

Педагоги окреслюють специфічні чинники виховання вольових рис. Це систематичне додання труднощів, які постійно зростають. При цьому труднощі мають відповідати природним, індивідуальним і віковим особливостям учнів. Тобто логіка процесу фізичного виховання й логіка виховання волі поєднуються, оскільки підпорядковані одним закономірностям і принципам (систематичність, прогресування, доступність).

Формування вольових рис дає можливість педагогу-тренеру гнучко, у межах усвідомленої необхідності, визначати свою поведінку й діяльність та нести відповідальність за її результати. У процесі занять фізичними вправами виявляються такі основні типи вольових зусиль:

- під час концентрації уваги. Вони необхідні для подолання факторів, що відволікають (суперники, публіка та ін.). Вольові зусилля потрібні й для збереження уваги під час втоми;

- за інтенсивних м'язових напружень. М'язові напруження, які проявляються в процесі виховання фізичних вправ, зазвичай, перевищують рівень тих, що є в побуті. Це особливо виражено в ігровій та змагальній діяльності;

- пов'язані з необхідністю долати втому під час тренувань і, особливо, змагань. У цих випадках вольові зусилля спрямовані на подолання труднощів, зумовлених функціональними зрушеннями в організмі (небажання продовжувати роботу, біль, потреба "терпіти");

- пов'язані з подоланням негативних емоцій (страху, невпевненості, розгубленості й т. п.), які виникають унаслідок травм, падінь, зустрічі з "незручними" суперниками тощо;

- пов'язані з дотриманням певного режиму життя, тренуванням і харчуванням.

Педагоги-тренери переконані, що спортивні змагання дають шанс розкрити межі власних можливостей вихованців та розвинути їх упевненість у собі. Учні можуть прагнути до нових досягнень, учитися наполегливості та

цілеспрямованості. Ураховуючи велике розмаїття різних видів спорту, видів рухової активності й широкого діапазону вимог у них, кожен може знайти собі те, що йому під силу та що йому найбільше подобається, таким чином розвивати свою спортивну майстерність та свої здібності.

Висновки і перспективи подальшого розвитку в даному напрямі. У процесі підготовки майбутніх педагогів-тренерів виявлено, що між заняттями фізичною культурою й спортом та підвищенням рівня розвитку моральних цінностей існує тісний взаємозв'язок. Отже, перед викладачем фізичного виховання відкриті широкі можливості виховання моральних рис в учнів. Важливим є власний приклад тренера-викладача, його професійна майстерність, ерудованість, чуйність та володіння високими моральними якостями.

Із зростанням рівня спортивної майстерності відбуваються зміни у структурі особистості учнів, які займаються спортом, що відображається у якісних показниках розвитку індивідуально-психологічних властивостей.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Артюшенко А.О. Виховання вольових якостей в учнів середнього шкільного віку в процесі занять фізичною культурою: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Артюшенко А.О. – К., 2003. – 20 с.
- 2.Бех І. Д. Виховання особистості: наук. видання / Бех І. Д. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
- 3.Головченко О. І. Формування особистісних якостей підлітків під час занять фізичною культурою / Головченко О. І. // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2012. – № 3. – С. 148.
- 4.Кожевнікова Л. К. Мотиваційні фактори до фізкультурно-оздоровчих занять учнів молодших класів / Кожевнікова Л. К. // Молода спортивна наука України. – 2006. – Вип. 10. Том 4. – С. 110–114.
- 5.Прокопова Л. І. Формування мотивації дітей шкільного віку до занять фізкультурно-спортивною діяльністю / Прокопова Л. І. // Сучасні проблеми фізичного виховання і спорту школярів та студентів України: матеріали VI всеукр. наук.-практ. конф., Суми. – Суми: СПУ, 2006. – С. 108–113.
- 6.Сембрат А.Л. Моральне виховання старшокласників у навчально-виховному процесі гімназії: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Сембрат А.Л. – Київ, 2007. – 21 с.
- 7.Шевченко С.Б. Формування особистості та виховання толерантності під час занять з фізичною культурою / Шевченко С.Б. // Методична робота. – Запоріжжя, 2015. – Режим доступу: http://shevchenkofizvosp.blogspot.ru/p/blog-page_83.html
- 8.Шилова М. И. Формирование нравственных и волевых черт характера подростков в школах спортивной ориентации / Шилова М. И. // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка / за ред. М. И. Шиловой, Ю. В. Шевчук. 2005. С. 46–49.
- 9.Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів: навч. кн. / Шиян Б. М. – Тернопіль, 2008. – Ч. 1. – 272 с.